

Олександра ДУБАСЕНЮК
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри професійно-педагогічної,
спеціальної освіти, андрагогіки та управління
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЦІННІСНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

В умовах сучасних викликів та воєнного стану відбувається криза світогляду, зміна пріоритетів, переоцінка цінностей. Спостерігається й тенденція до зростання негативних явищ у молодіжному середовищі. Особливі труднощі виникають у процесі становлення молодої людини. Сформувати ціннісні орієнтації у сучасних умовах досить важко, оскільки продукування "конфліктної культури", яка культивується у сучасних засобах інформації призводить до морального вакууму, коли втрачаються моральні ідеали. Наслідком цього є пасивність, втрата інтересу до навчання, безвідповідальність, бездуховність, низький рівень соціальної мотивації, конфліктність, надто прагматичний погляд на життя. Водночас постає проблема недооцінки виховної роботи зі студентами. Ці особливості маємо враховувати у системі вищої освіти, де закладається підґрунтя наукового світогляду, моралі, духовності, прилучення до історико-культурних традицій, відбувається розвиток природних обдарувань, задатків, професійних інтересів молоді [4, с. 10]. Сучасний соціокультурний простір характеризується кризою світогляду, трансформацією пріоритетів та недооцінкою ціннісних

парадигм. Формування ціннісних орієнтацій у цих умовах є викликом, зумовленим поширенням «конфліктної культури» через глобалізовані інформаційні ресурси, що призводить до морального вакууму та нівелювання етичних ідеалів. Наслідками зазначених процесів стають пасивність, зниження мотивації до навчання, бездуховність, девіантна поведінка, конфліктність, поширення правопорушень та надмірна прагматизація світогляду. У цьому контексті актуалізується проблема недооцінки виховного складника у ЗВО. Саме університетське середовище є тим підґрунтям, де формується науковий світогляд, утверджуються морально-етичні та духовні цінності, здійснюється прилучення до історико-культурних традицій, а також відбувається розвиток природних обдарувань і професійних інтересів молоді [3, с. 10].

Зростання вимог до професійної кваліфікації та соціальної відповідальності педагогів зумовлює необхідність модернізації системи педагогічної освіти, що є ключовим інструментом відтворення кадрового потенціалу галузі, про що наголошено у Професійному стандарті Педагога нового типу, та Концепції Нової української школи. Актуалізується завдання щодо посилення ціннісно-морального виховання майбутніх учителів, а також їхньої підготовки до реалізації морально-етичного впливу на учнівську молодь. Сучасна соціокультурна ситуація потребує переосмислення мети, теоретико-методологічних засад, змісту, форм та критеріїв ефективності морального виховання. Модернізація національної системи виховання передбачає синергію наукових розробок і педагогічної практики, спрямовану на створення інтегрованої системи навчально-виховного процесу. Інноваційний підхід до цієї діяльності має базуватися на принципах демократизму,

гуманізму та особистісно орієнтованих методиках. Аналіз педагогічної спадщини (А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.) дає підстави для глибинного осмислення сутності морального виховання [5]. Мораль визначає фундаментальні принципи поведінки, виступаючи аксіологічним підґрунтям усіх людських цінностей, на яких ґрунтується сталий розвиток суспільства. Про необхідність фундаментальних змін у виховній теорії та практиці свідчать праці низки вітчизняних науковців (Г. Балл, І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, Т. Сущенко, К. Чорна) [1, 4]. Зокрема, О. Сухомлинська виокремлює ключові чинники кризового стану в освітньому просторі: перевага негативних аспектів над позитивними в організації змісту, форм та методів виховання; пріоритет когнітивного розвитку в реформуванні освіти за умов недостатньої уваги до формування морально-етичного потенціалу особистості; фокусування уваги на формуванні «національної еліти» та функціонуванні спеціалізованих закладів для обдарованих дітей за рахунок нівелювання потенціалу загальноосвітньої школи як найбільш масового навчально-виховного інституту; втрата закладами освіти татусу визначальних чинників впливу на виховний процес.

Цінності морального виховання є визначальним чинником соціалізації особистості, сприяючи формуванню громадянської позиції, патріотизму, відповідальності в сімейних та професійних ролях. Окрім того, моральне виховання актуалізує внутрішній потенціал особистості, стимулює прагнення до самовдосконалення, орієнтує на досягнення ідеалів та виховання гідних представників свого покоління. Фундаментальна роль моральності в системі людських цінностей вимагає усвідомлення критерію її дієвості, яким є практична діяльність, що спирається на

благородні спонукання. У цьому контексті одним із ключових завдань педагогіки стає формування в молоді культури ціннісного мислення, оскільки саме свідоме ставлення до дійсності є запорукою етичної поведінки.

Майбутні педагоги мають глибоко усвідомити мету морального виховання, яка полягає у формуванні стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння етичних ідеалів, норм і принципів, а також залученні молоді до активної практичної діяльності. Творчий потенціал педагога суттєво зростає за умови актуалізації соціально зумовлених моральних мотивів, серед яких, за І. А Зязюном, слід виокремити: почуття професійного обов'язку, любов до педагогічної діяльності, прагнення до самоствердження, суспільного визнання, а також орієнтацію на естетичні та етичні ідеали, що забезпечує глибоке моральне задоволення від результатів праці [4, с. 26–27]. У цьому контексті пізнавальною є монографія А. В. Донцова, в якій розглядаються проблеми формування моральної культури майбутніх учителів на основі аналізу опосередкованих механізмів морального розвитку особистості [2].

Процес формування моральних якостей особистості в системі педагогічної підготовки охоплює три взаємопов'язані етапи:

1. **Етап формування моральної свідомості:** передбачає оволодіння системою знань про норми та правила поведінки через цілеспрямовану моральну освіту, що розкриває зміст загальнолюдських та національних духовних цінностей, обґрунтовуючи їхню значущість як для соціуму, так і для індивіда.

2. **Етап формування моральних почуттів:** полягає в інтеріоризації знань, їх трансформації в

особистісні переконання та переведенні у дієво-вольову площину. Це дає змогу молоді керуватися моральними принципами в повсякденній життєдіяльності.

3. Етап організації морально спрямованої діяльності: передбачає практичне залучення молоді до засвоєння ціннісних орієнтирів та норм поведінки, що ґрунтується на вже сформованих свідомості та моральних почуттях [6, с. 394–395].

Формування моральної свідомості та поведінки є цілісним і безперервним процесом, який доцільно збагачувати культурно-історичними традиціями вітчизняної педагогіки та сучасним досвідом закладів освіти. Педагогам варто усвідомити, що теоретичні дискусії щодо етики набувають практичної ефективності лише за умови їх поєднання з різними видами суспільно корисної діяльності (навчальною, науково-дослідною, трудовою, естетичною, фізичною), у процесі якої особистість опановує досвід моральної поведінки [6, с. 396].

За умови системного поєднання теоретичної підготовки з активною практичною діяльністю, моральне виховання стає дієвим механізмом гармонізації внутрішнього світу особистості та її успішної соціалізації в умовах сучасного суспільства. Отже, науковці визначають моральну культуру як інтегративну якість особистості, що охоплює систему моральних знань, умінь і ціннісних орієнтацій, стрижневим елементом якої є моральний ідеал. Високий рівень моральної освіченості педагога є обов'язковою передумовою ефективного виконання ним професійних функцій.

Висновки. Таким чином, дієвість моральної освіти полягає не лише у засвоєнні етичних норм чи здатності до теоретичного аналізу професійно-моральних колізій, а

насамперед у формуванні стійких моральних переконань, мотиваційної сфери, культури вчинків та гармонійних міжособистісних відносин. Моральні цінності, що входять до структури моральної культури особистості, є невід’ємною частиною загальнолюдського аксіологічного простору. Моральна свідомість і самосвідомість особистості розвиваються в процесі соціальної взаємодії. Відтак, досягнення педагогом моральної зрілості – здатності до виховання морально розвиненої особистості в умовах сучасних викликів – стає можливим виключно за умови безперервної духовної та практичної діяльності, спрямованої на професійну самореалізацію та вирішення реальних соціопедагогічних проблем.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості: соціалізація та інтеріоризація цінностей : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2021. 240 с.
2. Донцов А. В. Моральна культура вчителя: монографія. Харків: ХНУ імені В. Каразіна, 2008. 240 с.
3. Дубасенюк О.А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. 367 с.
4. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: підручник. 3-тє вид., допов. і перероб. Київ: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
5. Інноваційність ідей А.С. Макаренка в педагогіці ХХІ століття / за ред. О.А. Дубасенюк: монографія. Житомир, Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 304 с.
6. Практикум з педагогіки: навч. метод посібник / за заг. ред. проф. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во Житомир. держ. ун-т, 2017. 3-тє вид., доп. і перероб. 546 с.